

Marta Michalczuk-Wlizio^[1]

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Małgorzata Podolak^[2]

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Wojciech Sokół^[3]

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Wybory do sejmiku województwa lubelskiego 1998 i 2002. Różne oblicza fragmentaryzacji sceny partyjnej

Charakterystyka regionu

Reforma administracyjna Polski, która była jedną ze sztandarowych reform koalicji Akcji Wyborczej Solidarność i Unii Wolności oraz rządu Jerzego Buzka wprowadziła 16 województw, które stały się jednostkami samorządu terytorialnego o charakterze regionalnym. Ukształtowanie granic nowych województw poprzedzone zostało licznymi dyskusjami a także protestami mieszkańców niektórych części Polski. Jednak w żadnym z rozważanych projektów podziału administracyjnego państwa nie kwestionowano konieczności istnienia województwa lubelskiego. Wynikało to m.in. z uwarunkowań historycznych. Województwo lubelskie posiada długie tradycje funkcjonowania w różnych formach ustrojowych państwa polskiego. Powstało w roku 1474,

[1] ORCID: 0000-0002-2107-8814.

[2] ORCID: 0000-0002-6250-4170.

[3] ORCID: 0000-0002-3905-0852.

kiedy to w czasach panowania króla Kazimierza Jagiellończyka zostało wyodrębnione z województwa sandomierskiego jako część prowincji małopolskiej. W I Rzeczypospolitej nie pokrywało się z obszarem dzisiejszego województwa. Obejmowało tylko jego zachodnią połowę. Wschodnia część – ziemia chełmska i województwo bełskie stanowiły odrębne jednostki administracyjne. Ziemie północno-wschodnie (z Białą Podlaską) były częścią należącego do Litwy woj. podlaskiego, a następnie wydzielonego z niego woj. brzeskolitewskiego^[4]. Po unii lubelskiej Lubelszczyzna odgrywała ważną rolę polityczną, gospodarczą oraz kulturalną na mapie dawnej Rzeczypospolitej. Województwo lubelskie istniało do końca I Rzeczypospolitej a następnie jako departament lubelski Księstwa Warszawskiego (w latach 1810-1815), województwo lubelskie Królestwa Polskiego (1815-1844) i w późniejszym czasie jako gubernia lubelska w ramach imperium rosyjskiego. Ożywienie gospodarcze Lubelszczyzny, które miało miejsce od 2 poł. XIX wieku (rozwój przemysłu rolnego, budowa linii komunikacyjnych) przyniosło zarówno rozwój regionu, jak i upadek większej części miasteczek peryferyjnych pozostających poza głównymi szlakami komunikacyjnymi. Po zniesieniu pańszczyzny w 1864 r. (najpóźniej na ziemiach polskich) procesy modernizacji w wymiarze społeczno-gospodarczym oraz kulturowym były również udziałem lubelskiej wsi.

W okresie II Rzeczypospolitej rozległe województwo lubelskie znajdowało się w centralnej części państwa nie granicząc z państwami ościennymi. Województwo lubelskie miało wówczas wybitnie rolniczy charakter. Zaliczane było do „Polski B”. Poza Lublinem nie było tu znaczących ośrodków przemysłowych. Dopiero tuż przed wojną, w związku z realizacją Centralnego Okręgu Przemysłowego przystąpiono do budowy większych zakładów przemysłowych pod Kraśnikiem, w Lublinie i Poniatowej. Przed wybuchem wojny województwo lubelskie zamieszkiwało 81,4% Polaków, 12,8% Żydów i 5% Ukraińców. Katolicy stanowili

[4] W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziału administracyjnego i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 21-34.

76,9% ludności, osoby wyznania mojżeszowego 12,8%, prawosławni 8,5%. W wyborach parlamentarnych w latach 20. XX w. największe poparcie uzyskiwali kandydaci lewicowego nurtu ruchu ludowego (zwłaszcza z PSL „Wyzwolenie”), Stronnictwa Narodowego oraz w środowiskach robotniczych – PPS. W latach 30. największym poparciem cieszyli się kandydaci obozu sanacyjnego (BBWR, następnie OZN) oraz Stronnictwa Ludowego.

Podczas II wojny światowej ziemie te były terenem eksterminacji polskiej ludności cywilnej oraz masowej zagłady Żydów. Aktywny był ruch oporu reprezentujący różne orientacje polityczne. Region był terenem zaciętych walk partyzanckich (Zamojszczyzna, Lasy Janowskie i Parczewskie) z Niemcami oraz oddziałami UPA. Z kolei, po 1944 roku na Lubelszczyźnie przez kilka lat funkcjonowało podziemie antykomunistyczne. Zniszczenie miast, dewastacja rolnictwa czy zmiany granic państwa wywołały bezpośrednio po wojnie fale odpływu ludności. Do 1950 roku na ziemie odzyskane wyjechało ponad 300 tysięcy osób, w tym znaczna część ludności ukraińskiej (w ramach akcji „Wisła”). Generalnie jednak, na tle pozostałych województw w późniejszym czasie ludność Lubelszczyzny charakteryzowała się dużym tzw. wskaźnikiem zasiedziałości (nieco większym we wschodniej części województwa), co nie było bez znaczenia dla preferencji wyborczych elektoratu tego regionu. Znaczącemu ograniczeniu w porównaniu z czasami II RP uległa także mozaika Lubelszczyzny w wymiarze narodowościowym oraz wyznaniowym^[5].

Po wojnie niemal cały obszar województwa lubelskiego pozostał w granicach Polski z wyjątkiem części tzw. zakola Bugu, który w 1951 roku przyłączono do ZSRR. W skład województwa lubelskiego w 1945 roku włączono natomiast fragment dawnego województwa lwowskiego. Od 1975 w wyniku reformy administracyjnej województwo lubelskie stało się jednym z 49 województw graniczących z województwem radomskim, siedleckim, białkopodlaskim, chełmskim, zamojskim i tarnobrzeskim. Utworzone w 1999 roku województwo

[5] Zob. szerzej: K. Wilgat, T. Wilgat, H. Gawarecki, *Województwo lubelskie. Przewodnik*, Warszawa 1957, passim.

lubelskie swoim terytorium nawiązuje do podziału sprzed 1975 roku. W skład nowego województwa lubelskiego weszły w całości obszary dotychczasowych województw: lubelskiego, chełmskiego i zamojskiego oraz w części: białskopodlaskiego^[6], siedleckiego^[7], tarnobrzckiego^[8].

Potencjał gospodarczy formalnie funkcjonującego od 1999 roku województwa lubelskiego był dość niski w porównaniu z potencjałem ludnościowym oraz zajmowanym terytorium. Duża powierzchnia województwa lubelskiego – 25115 km² (trzecie miejsce w kraju po województwie mazowieckim i dolnośląskim), znacznie przekraczająca średnią krajową wynoszącą 19545,5 km², świadczy o dużych potrzebach w zakresie zagospodarowania i kształtowania ładu przestrzennego, zważywszy zwłaszcza na duże zaniedbania infrastrukturalne wschodniej części Polski. Sieć komunikacyjna, zarówno kolejowa jak i drogowa była słabo rozwinięta co ograniczało możliwości rozwoju gospodarczego jak i mobilności ludności. W omawianym okresie, liczba ludności województwa wynosiła 2234,9 tys. osób (5,8% ludności Polski)^[9]. Pod względem potencjału ludnościowego (wpływającego na dochody samorządu województwa, m.in. poprzez wpływy z podatku dochodowego od osób fizycznych) województwo lubelskie zajmowało 7 miejsce w Polsce (po województwie: mazowieckim, śląskim, wielkopolskim, małopolskim, dolnośląskim oraz łódzkim), nie osiągając jednak średniej krajowej. Wskaźnik bezrobocia w województwie lubelskim na przełomie XX i XXI wieku był na umiarkowanym poziomie i wynosił 12,9%

[6] Oprócz gmin Huszlew, Łosice, Olszanka, Platerów, Sarnaki i Stara Kornica; A. Miszczuk, M. Miszczuk, *Województwo lubelskie nowym systemie samorządu terytorialnego*, Annales UMCS S. K, 2001, Vol. VIII, s. 123.

[7] Z gminami: Adamów, Kłoczew, Krzywda, Łuków (miasto), Łuków (wieś), Serokomla, Stanin, Stoczek Łukowski (miasto), Stoczek Łukowski (wieś), Trzebieszów, Wojcieszków i Wola Mysłowska.

[8] Z gminami: Annapol, Batorz, Chrzanów, Dzwola, Godziszów, Gościeradów, JanówLubelski, Modliborzyce, Potok Wielki, Szastarka i Trzydnik Duży; A. Miszczuk, M. Miszczuk, *Województwo lubelskie...*, op. cit., s. 123.

[9] J. Bochiński, J. Zawadzki, *Nowy podział terytorialny. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1999, s. 65.

(średnia krajowa 13,1%)^[10]. Z kolei, dochody gmin na jednego mieszkańca w 1998 roku były najniższe w Polsce – 833 zł (średnia krajowa 1022 zł)^[11].

Województwo lubelskie na przełomie XX i XXI wieku miało charakter rolniczo-przemysłowy. Lubelszczyzna jest jednym z głównych ośrodków produkcji rolnej w kraju i znaczącym jej eksporterem. Rozwojowi rolnictwa sprzyjają dość dobre warunki klimatyczne i urodzajne gleby (szczególnie w południowej części regionu). W uprawach rolnych dominowały: zboża, ziemniaki, buraki cukrowe, rośliny pastewne, owoce (szczególnie owoce miękkie), warzywa, tytoń, chmiel. W omawianym okresie rozwinięta była jeszcze hodowla trzody chlewnej, bydła, drobiu, owiec i koni. Województwo lubelskie na tle innych województw charakteryzowało się wysokim poziomem osób utrzymujących się z rolnictwa. Pod koniec lat 90. XX w. przeciętne gospodarstwo rolne zajmowało 6,1 ha powierzchni (średnia krajowa 7 ha). Do roku 1990 na terenach obecnego województwa państwowe czy spółdzielcze gospodarstwa rolne stanowiły jeden z niższych poziomów w skali kraju^[12]. Indywidualizm, przywiązanie do własności prywatnej, nieufność wobec kolektywnych form prowadzenia działalności rolniczej to cechy licznego jeszcze wówczas elektoratu wiejskiego.

Koniunktura w rolnictwie (uwarunkowana nie tylko chłonnością rynku wewnętrznego, ale także możliwościami eksportowymi produktów rolnych) w sposób istotny wpływała na nastroje na wsi lubelskiej. Obniżanie się poziomu opłacalności rolnej w latach 90. w konsekwencji liberalnych reform gospodarczych (m.in. upadku wielu lokalnych przetwórci) wpłynęło na zniechęcenie elektoratu wiejskiego do partii postsolidarnościowych na początku transformacji systemowej. Podobnie, duży początkowo kapitał poparcia Polskiego

[10] <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2023,4,1.html> [dostęp: 2.06.2023].

[11] Wysoki odsetek użytkowników rolnych w powierzchni ogółem województwa lubelskiego (2 miejsce po województwie łódzkim) świadczy o jego rolniczym charakterze, co dodatkowo ujemnie wpływało na dochody samorządu województwa, jako że rolnicy nie płacą podatku dochodowego od osób fizycznych.

[12] Wyższy wskaźnik rolnictwa upaństwowionego czy uspołdzielczego a zarazem wielkoobszarowego utrzymywał się na terenie dawnego województwa chełmskiego.

Stronnictwa Ludowego ulegał erozji na początku XXI wieku na rzecz lewicowo-populistycznej Samoobrony Andrzeja Leppera.

Cechą województwa lubelskiego w omawianym okresie był wysoki poziom mieszkań w budynkach prywatnych a za zarazem niski wskaźnik urbanizacji na tle ogólnokrajowym. Największymi miastami w nowo utworzonym województwie były: Lublin, Zamość, Chełm, Biała Podlaska, Puławy, Kraśnik. W okresie transformacji gospodarczej na Lubelszczyźnie problemy przeżywały duże zakłady przemysłowe (np. FSC Lublin, Odlewnia Ursusa w Lublinie, FŁT w Kraśniku, Eda w Poniatowej, cukrownie, przetwórnice owocowo-warzywne, itp.). Tym samym, wielkoprzemysłowa klasa robotnicza w dużych miastach Lubelszczyzny po kilku latach zmian gospodarczych stawała się reliktem przeszłości. Powstawały jednak nowe, liczne podmioty gospodarcze (np. spółki prawa handlowego), które wpływały na stopniowy wzrost potencjału dochodowego województwa^[13]. W tym zakresie województwo lubelskie odstawało od średniej krajowej zajmując dopiero 10 miejsce. Jeszcze gorzej przedstawiała się kwestia przyciągania zagranicznego kapitału (13 miejsce). Lublin tradycyjnie był ważnym centrum naukowo-edukacyjnym i kulturalnym nie tylko w skali regionu. W omawianym okresie województwo posiadało 12 wyższych uczelni, z czego 7 znajdowało się w Lublinie. Elektorat wielkomiejski był zróżnicowany w kwestii preferencji wyborczych. Znaczącym poparciem cieszyły się w tych segmentach elektoratu partie nurtu lewicowo-liberalnego (np. Sojusz Lewicy Demokratycznej, Unia Wolności).

Charakterystyka podmiotów rywalizujących w wyborach do sejmiku w 1998-2002

W pierwszych elekcjach samorządowych w Polsce regułą było to, że wybory samorządowe potwierdzały utrzymywanie się takiego układu sił politycznych, jaki wyłonił się rok wcześniej w wyborach parlamentarnych. Wiosną 1990 roku wybory samorządowe wygrały komitety obywatelskie stworzone z inspiracji NSZZ „Solidarność”, który był wielkim wygranym wyborów czerwcowych

[13] A. Miszczuk, M. Miszczuk, *Województwo lubelskie...*, op. cit., s. 124-125.

1989 roku. Jesienią 1994 roku w wyborach samorządowych największy sukces odniosły dwa zwycięskie ugrupowania z wyborów parlamentarnych 1993 roku: Sojusz Lewicy Demokratycznej (w miastach) i Polskie Stronnictwo Ludowe (na wsi). W 1998 roku, gdy po raz pierwszy wybierano nie tylko rady gmin, ale także rady powiatowe i sejmiki wojewódzkie, zwycięzcami były dwie najsilniejsze formacje ówczesnego Sejmu: Akcja Wyborcza Solidarność i Sojusz Lewicy Demokratycznej, za nimi zaś uplasowały się Polskie Stronnictwo Ludowe i Unia Wolności – dwie średniej wielkości partie ówczesnego parlamentu. Sejmiki wojewódzkie podzielone zostały po połowie: w ośmiu rządziła AWS (sama lub w koalicji z UW), a w ośmiu – SLD (w koalicji z PSL). Pod tym względem wybory 2002 roku nie były typowe. Wprawdzie koalicja Sojuszu Lewicy Demokratycznej i Unii Pracy utrzymała pierwsze miejsce, ale z dużą stratą głosów w porównaniu z jej wynikiem w wyborach parlamentarnych poprzedniego roku. Wśród pozostałych partii zaszły poważne zmiany, polegające zwłaszcza na wzmocnieniu ugrupowań skrajnych – Samoobrony i Ligi Polskich Rodzin^[14].

Na poziomie ponadgminnym decydującą rolę w elekcjach odgrywały dobrze zinstytucjonalizowane w danym województwie podmioty partyjne. Istotny był również wpływ przyjętej w 1998 roku ordynacji wyborczej do sejmików województw. Województwo lubelskie zostało podzielone na 7 wielomandatuowych okręgów wyborczych, w których do zdobycia było od 5 do 11 mandatów. Średnia liczba mandatów wynosiła 7,1 na okręg wyborczy. W sumie do sejmiku województwa lubelskiego wybierano 50 radnych. Niewielka liczba mandatów w okręgach sprawiała, że tzw. naturalny próg wyborczy dający możliwość zdobycia mandatu był bardzo wysoki. Powyższe rozwiązania w systemie wyborczym sprawiały, że ich beneficjentami mogły być partie polityczne oraz komitety wyborcze cieszące się dużym poparciem wyborców, które mogły liczyć na znacząco większy udział mandatów w porównaniu ze skalą poparcia. Tym samym był to system dość mocno deformujący preferencje wyborców^[15].

[14] J. J. Wiatr, *Polska po wyborach samorządowych 2002*; <https://paris.pan.pl/wp-content/uploads/2019/01/Wiatr.pdf> [dostęp: 2.06.2023].

[15] Zob. szerzej: W. Sokół, *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin 1997, s. 45-92.

Tabela 5.1. Podmioty uczestniczące w elekcjach 1998 i 2002.

Charakter podmiotów	wybory 1998	wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	10	15
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	5	9
Komitety wyborcze organizacji	5	-
Komitety wyborcze wyborców	-	6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Relevantne komitety wyborcze w wyborach do sejmiku województwa lubelskiego w 1998 roku tworzyły zatem dobrze zinstytucjonalizowane partie polityczne i koalicje wyborcze, które rok wcześniej odniosły sukces w wyborach do Sejmu III kadencji oraz Senatu IV^[16]. Należały do nich Akcja Wyborcza Solidarność (AWS), Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD), Przymierze Społeczne: PSL–UP–KPEiR (PS) i Unia Wolności (UW). Ponadto, przed wyborami samorządowymi w 1998 r. powstały komitety wyborcze o charakterze koalicyjnym (Ruch Patriotyczny „Ojczyzna”) lub tworzone przez stowarzyszenia o charakterze ogólnopolskim jak Stowarzyszenie „Rodzina Polska”. Ponadto, specyfika wyborów samorządowych sprawiała, że w porównaniu z wyborami parlamentarnymi rosły szanse lokalnych komitetów wyborczych. W województwie lubelskim do takich komitetów wyborczych należały: Obywatelskie Stowarzyszenie Uwłaszczeniowe, Ochrona Pracy CONSULTRIX, Samorządowcy Spółdzielni Lublina, Regionalny Związek Hodowców Bydła Mlecznego.

Akcja Wyborcza Solidarność była komitetem koalicyjnym skupiającym około 30 różnych partii politycznych, związków zawodowych, stowarzyszeń społecznych, który wygrał wybory parlamentarne w roku 1997 i wspólnie

[16] Zob. szerzej: W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, Lublin 2005, s. 190-274; A. Antoszewski, *Ewolucja polskiego systemu partyjnego*, [w:] *Demokratyzacja w III Rzeczypospolitej*, A. Antoszewski (red.), Wrocław 2002, s. 137-155; A. Antoszewski, R. Herbut, W. Jednaka, *Partie i systemy partyjne w Polsce: pierwsza faza ku demokracji*, Wrocław 1993, s. 88-127; S. Gebethner, *Partie i ich koalicje przed wyborami parlamentarnymi w 1997 roku*, [w:] *Wybory'91. Partie i programy wyborcze*, S. Gebethner (red.), Warszawa 1997, s. 9-45.

z Unią Wolności tworzył większość sejmową popierającą rząd Jerzego Buzka^[17]. W skład ASW wchodziły centroprawicowe podmioty polityczne (np. NSZZ „Solidarność”, Ruch Społeczny AWS, Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe, Ruch Stu, Stronnictwo Katolicko-Narodowe) które wcześniej, decydując się na samodzielny start w wyborach poniosły kilka spektakularnych porażek.

Kluczowym dokumentem nowej koalicji była Karta Akcji Wyborczej Solidarność. Zapowiadano w niej, że celem Akcji jest stworzenie programu dla Polski, udział w najbliższych wyborach parlamentarnych, a po wygraniu wyborów stworzenie rządu, powołanie jednego klubu parlamentarnego, przygotowanie i udział w wyborach samorządowych. W Karcie AWS znalazła się deklaracja podjęcia zadania budowy szerokiej, nowoczesnej formacji politycznej służącej obronie interesu narodowego a także tradycjom narodowym, chrześcijańskim i niepodległościowym. Punkt wyjścia do tworzenia programu stanowić miały ustalenia programowe zawarte w przygotowanych przez NSZZ „Solidarność” projektach aktów prawnych: projekcie konstytucji, uwłaszczenia powszechnego obywateli, ubezpieczeń społecznych, projektach ustawy o ubezpieczeniach zdrowotnych i o jawności życia publicznego, prorodzinnych rozwiązaniach ustrojowych, w tym prorodzinnym systemie podatkowym, reformy państwa w kierunku decentralizacji kompetencji finansów publicznych oraz rozwoju samorządów. Karta określała m.in. zasady organizacji AWS, Krajowego Komitetu Wyborczego, zasady wyłaniania kandydatów, regulamin tworzenia listy kandydatów AWS do Sejmu RP a także kwestie finansowe^[18].

W województwie lubelskim w ramach AWS silne były zwłaszcza struktury związku zawodowego „Solidarność”, którego działacze tworzyli Ruch Społeczny AWS, ZChN oraz ulegającej w tym czasie dezintegracji Konfederacji Polski Niepodległej. AWS (z wyjątkiem okręgu nr 7 w dawnym województwie chełmskim) w wyborach do Sejmu III kadencji uzyskiwała duży sukces (np. w okręgu

[17] A. Lewandowski, *Akcja Wyborcza Solidarność: centroprawica w poszukiwaniu modelu współpracy*, Płock 2016.

[18] K. Kawęcki, *Geneza akcji wyborczej solidarność*, „Humanum. Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne” 2016, nr 21(2), s. 89.

nr 25 w dawnym woj. lubelskim oraz w okręgu nr 3 w dawnym woj. białkopodlaskim poparcie 35,4%). Charakterystycznym zjawiskiem w kampanii wyborczej (nie tylko w woj. lubelskim) było prowadzenie kampanii wyborczej przez podmioty tworzące AWS pod swoim szyldem. Ostatecznie wybory do sejmiku województwa zakończyły się sukcesem koalicji, która uzyskała 33,78% poparcia wyborców i zdobyła 20 mandatów (40%). Warto zwrócić uwagę, że koalicja AWS miała charakter superaddytywny, ponieważ w latach 1997-1998 uzyskiwała wyniki znacznie lepsze niż suma poparcia podmiotów tworzących to ugrupowanie^[19].

Sojusz Lewicy Demokratycznej w roku 1998 był komitetem wyborczym o charakterze koalicyjnym skupiającym wówczas aż 33 podmioty partyjne, związkowe, stowarzyszenia i fundacje o orientacji centrolewicowej. Wśród nich m.in. Socjaldemokrację Rzeczypospolitej Polskiej, Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych, Związek Nauczycielstwa Polskiego, Polska Partia Socjalistyczną, Unię Chrześcijańsko-Społeczną. SLD był przegranym wyborów parlamentarnych w poprzednim roku, chociaż uzyskał lepszy wynik niż w zwycięskiej dla siebie elekcji parlamentarnej 4 lata wcześniej. W województwie lubelskim struktury SLD opierały się na dobrze zinstytucjonalizowanej SdRP (której liderami byli Izabela Sierakowska oraz Grzegorz Kurczuk) oraz ZNP. Koalicja mogła liczyć na szczególnie duże poparcie w okręgu nr 6 (m.in. Chełm, Krasnystaw, Włodawa) gdzie rok wcześniej wygrała nawet z AWS. Ostatecznie w woj. lubelskim SLD uzyskując poparcie 28,09% zdobył 16 mandatów do sejmiku (32%). W przypadku SLD wybory zarówno we wcześniejszych wyborach parlamentarnych, jak i samorządowych 1998 roku nagradzali koncyliacyjne zachowania polityków tworzących tę koalicję^[20].

Polskie Stronnictwo Ludowe jest ugrupowaniem politycznym, które na polskiej scenie politycznej jest swego rodzaju fenomenem. PSL jest bowiem

[19] B. Borowik: *Partie konserwatywne w Polsce 1989-2001*, Lublin 2011, s. 273-274.

[20] Ł. Tomczak, *Sojusz Lewicy Demokratycznej*, [w:] *Polskie partie i ugrupowanie parlamentarne*, K. Kowalczyk, Ł. Tomczak, J. Sielski (red.), Toruń 2005, s. 48-56; Ł. Tomczak, *Sojusz Lewicy Demokratycznej, od koalicji do partii, od rządu do opozycji*, [w:] *Partie i ugrupowania parlamentarne w III Rzeczypospolitej*, K. Kowalczyk, J. Sielski (red.), Toruń 2006, s. 48-88; W. Wojtasik, *Stamtąd do wieczności. Ewolucja programowa SLD 1991-2006*, [w:] *Polska lewica u progu XXI wieku*, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2008, s. 56-58.

jedyną partią polityczną, która wykazuje ciągłość historyczną od roku 1895. Tradycja i odwoływanie się do przeszłości mają zresztą dziś duży wpływ na współczesne funkcjonowanie Stronnictwa i są szczególnie pielęgnowane^[21]. Polskie Stronnictwo Ludowe, które na terenie nowego województwa lubelskiego posiadało silną pozycję, co zaowocowało wygraną w wyborach 1993 roku, po porażce wyborczej cztery lata później, przystąpiło do wyborów samorządowych na poziomie wojewódzkim w ramach koalicji pn. Przymierze Społeczne. W koalicji obok PSL znalazły się Unia Pracy i Krajowa Partia Emerytów i Rencistów. Obydwie wyraziście prosocjalne partie polityczne były przegranymi w wyborach parlamentarnych. O utworzeniu PS zdecydowało kierownictwo szczebla centralnego PSL, UP i KPEiR. Już wcześniej były różne formy współpracy pomiędzy PSL a UP np. poprzez zgłoszenie wspólnego projektu konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, czy popieraniu w Zgromadzeniu Narodowym ostatecznie zaakceptowanego przez koalicję konstytucyjną projektu^[22]. Twórcy komitetu koalicyjnego mogli liczyć, że głosy elektoratu wiejskiego popierającego PSL w połączeniu z wielkomiejskim elektoratem UP i KPEiR pozwolą na uzyskanie dobrego wyniku wyborczego^[23]. O ile w wymiarze ogólnokrajowym takie kalkulacje okazały się chybione, o tyle w województwie lubelskim Przymierze Społeczne uzyskało wysoki poziom poparcia (21,61%) zdobywając 12 mandatów do sejmiku województwa. Większość mandatów przypadła kandydatom z PSL. Był to najlepszy wynik PS w kraju sytuujący koalicję jako superaddytywną.

Województwo lubelskie nie stanowiło nigdy bastionu poparcia dla reprezentującej nurt liberalny Unii Wolności. Partia Leszka Belcerowicza mogła

[21] P. Szustakiewicz, *Ideologia Polskiego Stronnictwa Ludowego na początku XXI wieku*, „Studia Politologiczne” 2010, vol. XVIII, s. 225.

[22] *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, K.A. Paszkiewicz (red.), Wrocław 2004.; Ł. Tomczak, *Polskie Stronnictwo Ludowe – trwały element polskiego parlamentu?* [w:] *Partie i ugrupowania parlamentarne III RP*, K. Kowalczyk, J. Sielski (red.), Toruń, 2006, s. 129-155.

[23] Zob. W. Wojtasik, *Programy gospodarcze Polskiego Stronnictwa Ludowego i Samoobrony RP*, https://www.researchgate.net/publication/230898877_Programy_gospodarcze_Polskiego_Stronnictwa_Ludowego_i_Samoobrony_RP

liczyć na poparcie elektoratu wielkomiejskiego, orientacji lewicowo-liberalnej i w większości będącego beneficjentem reform realizowanych pod szyldem swojego ówczesnego przewodniczącego. Najliczniejszy w województwie okręg nr 1 (Lublin wraz z powiatami łączyńskim i świdnickim) stwarzały dla tego stronnictwa szanse na zdobycie mandatów. Ostatecznie UW osiągnęło poparcie 8,33% wyborców i uzyskało 2 mandaty.

Ruch Patriotyczny „Ojczyzna” (RPO) był dość eklektycznym ugrupowaniem koalicyjnym skupiającym partie polityczne nurtu niepodległościowego (np. Ruch Odrodzenia Polski, KPN – Obóz Patriotyczny)^[24], podmioty nurtu narodowego (koalicyjny Blok dla Polski), socjalistycznego (Krajowe Porozumienie Emerytów i Rencistów) czy związki zawodowe („Solidarność 80”). Słabo zinstytucjonalizowane, pozbawione spójnej tożsamości ideowej i wyrazistego przywództwa ugrupowanie zarówno w wymiarze ogólnopolskim jak i poszczególnych regionów nie uzyskało sukcesu. W woj. lubelskim RPO zdobył 1,93% poparcia.

Podobnie brakiem sukcesu zakończył się start ugrupowania pn. Stowarzyszenie „Rodzina Polska” kierowanego przez profesora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Piotra Jaroszyńskiego. Stowarzyszenie związane ze środowiskiem Radia Maryja wyraźnie przegrało rywalizację (zdobywając 3,48% głosów) o elektorat tradycjonalistyczny z AWS.

Niepowodzeniem zakończył się również start w wyborach komitetów lokalnych. Regionalizacja wpływów w poszczególnych częściach województwa, odwoływanie się do elektoratu grupowego, brak kampanii ogólnopolskiej sprawiły, że uzyskały one łącznie zaledwie 2,78% poparcia. Charakterystycznym zjawiskiem wyborów do sejmików województw był także wysoki poziom głosów nieważnych (10,79%), co wynikało prawdopodobnie ze specyfiki kart do głosowania. Frekwencja wyborcza na tle wcześniejszych wyborów samorządowych w województwie lubelskim w 1998 roku okazała się rekordowo wysoka (45,68%).

[24] Zob. A. Dudek, *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989-2001*, Warszawa 2002, s. 224-233.

Rezultaty wyborów i ich konsekwencje

Głosowanie odbyło się 11 października 1998. Wybory przeprowadzono na podstawie przepisów Ordynacji wyborczej do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw. Wybory przeprowadzono w wielomandatowych okręgach z listami otwartymi, obowiązywał 5% próg wyborczy na obszarze województwa, w systemie proporcjonalnym, metodą d'Hondta, z klauzulą zaporową 5% głosów ważnych (855 mandatów). W razie zwolnienia mandatu w danych okręgu, funkcję radnego obejmowała osoba z tej samej listy wyborczej z kolejno najwyższym wynikiem wyborczym.

Efektywna liczba partii politycznych na poziomie sejmiku wojewódzkiego w efekcie wyborów 1998 roku wyniosła 3,11 co jest wartością charakterystyczną dla systemu umiarkowanie wielopartyjnego z równowagą pomiędzy partiami politycznymi (AWS, SLD, PS). Żadne z ugrupowań nie osiągnęło większości bezwzględnej pozwalającej na samodzielne rządzenie w województwie lubelskim. Indeks agregacji wynoszący 10,0 sugeruje, że koncentracja sceny politycznej w sejmiku stwarzała jednak możliwości wyłonienia większości rządzącej. Możliwe były różne konfiguracje koalicyjne. Z uwagi na słaby wynik Unii Wolności koalicja AWS z liberałami nie posiadałaby większości bezwzględnej. Ostatecznie zostało zawarte porozumienie koalicyjne SLD–PS będące powtórzeniem układu rządzącego Polska w latach 1993–1997. Ludowcy i socjaldemokraci w wyniku tego sojuszu dokonali podziału stanowisk w sejmiku oraz Zarządzie Województwa.

W kolejnych latach następowała dekompozycja sceny politycznej na poziomie krajowym. Przed wyborami do Sejmu IV kadencji dezintegracji uległy ugrupowania rządzące, czyli AWS i UW, które co było dotychczas niespotykany zjawiskiem politycznym, nie znalazły się w nowym parlamencie. Powstały Platforma Obywatelska RP (PO), Prawo i Sprawiedliwość (PiS) i Liga Polskich Rodzin (LPR). Od 1999 roku wzmacniała się pozycja SLD już jako nie koalicji, lecz samodzielnej partii politycznej. Na bazie związku zawodowego powstała partia protestu pn. Samoobrona RP (SRP) kierowana przez charyzmatycznego trybuna ludowego – Andrzeja Leppera. Kończył się okres tzw. podziału postkomunistycznego na scenie politycznej. Tworzyły się nowe podziały

socjopolityczne. Jeszcze przed zakończeniem I kadencji sejmiku województwa lubelskiego radni zmieniali swoją przynależność partyjną. Przede wszystkim, radni wybrani w 1998 r. z list AWS zasilali szeregi PO, PiS oraz LPR.

Tabela 5.2. Wyniki wyborów do sejmiku województwa lubelskiego w 1998 r.

Komitet wyborczy	liczba głosów	% głosów	liczba mandatów	% mandatów
Akcja Wyborcza Solidarność	227491	33,78	20	40,00
Sojusz Lewicy Demokratycznej	189145	28,09	16	32,00
Przymierze Społeczne; PSL–UP–KPEiR,	145542	21,61	12	24,00
Unia Wolności	56,109	8,33	2	4,00
Stowarzyszenie „Rodzina Polska	23,426	3,48	-	-
Ruch Patriotyczny Ojczyzna	13016	1,93	-	-
Obywatelskie Stowarzyszenie Uwłaszczeniowe	11752	1,75	-	-
Ochrona Pracy CONSULTRIX	4359	0,65	-	-
Samorządowcy spółdzielnia Lublin	1925	0,29	-	-
Regionalny Związek Hodowców Bydła Mlecznego	622	0,09	-	-
ogółem	673387	100,00	50	100,00
Głosy nieważne	81475	10,79		
Frekwencja	754862	45,63		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Do kolejnych wyborów do sejmiku województwa lubelskiego w ramach wyborów samorządowych 27 października 2002 roku przystąpiło 15 komitetów wyborczych^[25], z tego 9 było tworzonych przez partie polityczne. Faworytami były partie polityczne, które rok wcześniej uzyskały reprezentację parlamentarną: SLD–UP, PSL, LPR oraz PO–PiS. Inne podmioty partyjne (Unia Polityki Realnej, Alternatywa Partia Pracy, KPN, KPEiR, Antyklerykalna Polska) traktowały start w wyborach jako element swojej instytucjonalizacji lub próby uniknięcia

[25] Ustawa z dnia 26 lipca 2002 r. o zmianie ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików wojewódzkich oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz.U. 2002, nr 127, poz. 1089.

całkowitej marginalizacji. Część z 6 komitetów wyborczych wyborców w praktyce również było efektem działań partyjnych. Z różnych względów uznały one, że formuła komitetu wyborców będzie dla nich korzystniejsza. Na przykład, przeżywająca problemy organizacyjne i tożsamościowe Unia Wolności przed wyborami 2002 roku zawiązała komitet wyborców Unia Samorządowa. Z kolei, Adam Słomka (związany z KPN–OP oraz KPEiR) zarejestrował KWW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP. Zmieniły się instytucjonalne uwarunkowania rywalizacji wyborczej. W wyniku zmian ordynacji wyborczej do samorządu terytorialnego w latach 2001–2002, zmniejszenia liczby radnych w sejmikach województw i zmniejszenia liczby okręgów wyborczych, wyborcy w województwie lubelskim wybierali 33 radnych w 5 okręgach wyborczych. Liczba mandatów w okręgach oscylowała od 5 do 9 (przeciętny rozmiar okręgu wyborczego – 6,6 mandatu). Powyższe rozwiązania w połączeniu z metodą d'Hondta zdecydowanie preferowały najsilniejsze komitety wyborcze kreując próg naturalny na wyższym poziomie niż przewidziany w ordynacji próg ustawowy 5% na poziomie województwa. Jak się okazało, mechanizmy systemu wyborczego w 2002 roku sprawiły, że partia, która zdobyła najwięcej głosów (SRP) uzyskała mniej mandatów niż druga w kolejności (SLD–UP).

W wyniku wyborów z 27 października 2002 roku ukształtował się w sejmiku województwa lubelskiego system zbliżony do ekstremalnie wielopartyjnego z równowagą pomiędzy partiami politycznymi. Efektywna liczba partii politycznych wyniosła 4,50. Cztery komitety wyborcze uzyskały podobne poparcie na poziomie około 20%. Najwięcej mandatów zdobył komitet SLD–UP, który jednak nie potwierdził swojej przewagi uzyskanej w okręgu nr 6 (lubelskim) i nr 7 (chełmsko-zamojskim) z wyborów do Sejmu. W wyborach do sejmiku połączone partie centrolewicy otrzymały 9 mandatów. Zaledwie o jeden mniej pozyskała Samoobrona RP, która rok wcześniej uzyskała reprezentację parlamentarną. Partia A. Leppera dyskontowała rozczarowanie społeczne niedawnymi rządami partii postsolidarnościowych jak również innymi podmiotami politycznymi głównego nurtu (SLD, PSL). Polskie Stronnictwo Ludowe korzystając z posiadania dobrze zorganizowanych struktur terenowych i licznej bazy członkowskiej utrzymało stabilną pozycję zdobywając 7 mandatów sejmikowych. Podobny wynik był udziałem Ligii Polskich Rodzin, której apel programowy oparty na hasłach

prosocjalnych, narodowych, chadeckich i konserwatywnych mógł liczyć na pozytywną recepcję elektoratu lubelskiego. Powstałe rok wcześniej, w konsekwencji rozpadu AWS, Prawo i Sprawiedliwość oraz Platforma Obywatelska próbowały budować swoją tożsamość w opozycji wobec partii postkomunistycznych oraz na hasłach budowy „IV Rzeczypospolitej”. Wybory do sejmików województw miały być próbą implementacji koalicji POPiS. Wbrew przewidywaniom okazało się, że zarówno w kraju jak i w woj. lubelskim uzyskany wynik nie tworzył sumy poparcia dla obydwu tych podmiotów politycznych. Koalicja zdobyła zaledwie 2 mandaty prezentując się jako przykład koalicji subaddytywnej.

Tabela 5.3. Wyniki wyborów do sejmiku województwa lubelskiego w 2002 r.

Komitet wyborczy	liczba głosów	% głosów	liczba mandatów	% mandatów
KKW Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	149 111	20,56	9	27,27
Samobrona Rzeczypospolitej Polskiej	158 391	21,84	8	24,24
Polskie Stronnictwo Ludowe	143 664	19,81	7	21,21
Liga Polskich Rodzin	133 208	18,36	7	21,21
KWW Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość	61 471	8,47	2	6,06
KWW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP	21 677	2,99		
Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej	11 030	1,52		
Alternatywa Partia Pracy	10 860	1,50		
KWW Razem Polsce	7727	1,07		
Krajowa KWW Unia Samorządowa	6390	0,88		
Rajowa Partia Emerytów i Rencistów	6225	0,86		
Konfederacja Polski Niepodległej	4860	0,67		
KWW Antyklerykalna Polska	4622	0,64		
KWW Powiatowe Porozumienie Samorządowe	3135	0,43		
KWW Rodzina	2986	0,41		
ogółem	725 357	100	33	100
głosy nieważne	106 002	12,75		
frekwencja	831 359	48,81		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Tabela 5.4. Wybory do sejmiku województwa lubelskiego: efektywna liczba partii, agregacja i rywalizacyjność.

	wybory 1998	wybory 2002
Efektywna liczba partii	3,11	4,50
Indeks agregacji	10,0	5,46
Indeks rywalizacyjności	0,83	0,94

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Podsumowanie

Preferencje wyborcze wyborców województwa lubelskiego warunkowane są nie tylko cechami strukturalnymi, lecz również czynnikami aksjologicznymi. W świetle znanych wskaźników socjologicznych (np. poziom religijności mierzony częstotliwością praktyk religijnych, poziom urodzeń dzieci nieślubnych) wśród wyborców województwa lubelskiego dominowała i nadal dominuje orientacja umiarkowanie konserwatywna^[26]. W związku z tym, beneficjentem ich głosów mogły być partie i ugrupowania polityczne eksponujące w swoim apelu programowym wartości kojarzone z patriotyzmem i wartościami narodowo-konserwatywnymi, czyli w praktyce najlepiej wówczas zinstytucjonalizowane partie tzw. postsolidarnościowej centroprawicy zintegrowane w drugiej połowie dekady lat 90. XX w. w Akcji Wyborczej Solidarność.

W praktyce decyzje wyborcze determinowane były jednak wymienionymi wcześniej uwarunkowaniami strukturalnymi (zgodnie z zasadami racjonalnego wyboru), tradycjami wcześniejszych głosowań, motywami środowiskowymi, kwestiami personalnymi a także rodzajem wyborów. W związku z tym ostatnim kryterium, polscy wyborcy inaczej głosowali w wyborach samorządowych niż w wyborach np. parlamentarnych czy prezydenckich. Doświadczenia z wyborami samorządowymi dotyczyły jednak w latach 1990-1998 tylko elekcji do rad gmin, gdzie przeważającą część mandatów zdobywały komitety niepartyjne, czyli lokalne komitety wyborców związane często z popularnymi

[26] T. Zarycki, *Nowa przestrzeń społeczno-polityczna Polski*, Warszawa 1997, s. 189-190.

kandydatami^[27]. W 1998 roku wybory odbywały się również do organów stanowiących samorządu terytorialnego na poziomie powiatów oraz województw. Zgodnie z przewidywaniami, wyniki wyborów do sejmików województw odzwierciedlały w znaczącym stopniu scenę partyjną na poziomie krajowym. Podobnie było również w województwie lubelskim.

Wybory do sejmiku województwa lubelskiego, prawdopodobnie z uwagi na odzwierciedlenie krajowej sceny partyjnej, cieszyły się coraz większym zainteresowaniem wyborców lubelskich. Frekwencja wyniosła 48,81%. Wysoki poziom fragmentaryzacji systemu partyjnego generował jednocześnie jego niską koncentrację. Z indeksu agregacji (5,46) wynikało, że szanse na stworzenie stabilnej większości były dość ograniczone, chociaż matematycznie możliwe były różne koalicje w sejmiku województwa. Jeszcze przed drugą turą wyborów samorządowych w lubelskim sejmiku powstała mniejszościowa koalicja z udziałem SLD–UP i Samoobrony RP^[28]. Ostatecznie, władzę przejęła mniejszościowa koalicja PSL–LPR–POPiS.

[27] Zob. szerzej: A. Gendźwiłł, *Wybory lokalne w Polsce. Uczestnictwo, konkurencja i reprezentacja polityczna w demokracjach mniejszej skali*, Warszawa 2020, passim.

[28] Krajowe kierownictwo SLD, przynajmniej publicznie dystansowało się początkowo od wyrażania aprobaty dla udziału SLD w tej koalicji, argumentując, że nie pomaga to kandydatom SLD przed drugą turą wyborów szczególnie w wielkich miastach.